

Oponentský posudok
na doktorskú dizertáciu Mgr. & Mgr. Štěpána Pudláka
„Semiotika schizofrenie“

„Semiotizácia“ filozofie, vedy i celej kultúry – inak povedané, „semiotický obrat“ – je revolučný projekt, s ktorým prišiel zakladateľ filozofie pragmatizmu, Ch. S. Peirce. V jeho autorskom vydaní však tento projekt zostal nielen nedokončený, ale aj natoľko komplikovane rozpracovaný, že boli potrebné desaťročia práce jeho nasledovníkov od Ch. W. Morrisa cez T. Sebeoka a U. Eca až po J. Deelyho a ďalších, aby sa zrekonštruoval a plne rozvinul. Dnes tu máme etablovanú oblasť semiotických výskumov vrátane špeciálnejších podoblastí, ako sú kognitívna semiotika či aplikovaná semiotika. Príspevkom k nim je predložená dizertačná práca Štěpána Pudláka.

Semiotizácia vo filozofii je prístup, ktorý umožňuje pozrieť sa na tradičné problémy inovatívne – prejsť od objektov k znakom pri porozumení reality; od ideí k znakom pri porozumení myslenia; od človeka ako rozumovej bytosti k človeku ako znaky tvoriacej a interpretujúcej bytosti atď. Touto inovatívnou cestou sa odvážne vydal aj dizertant, keď zameral svoju pozornosť na problém duševných porúch, resp. jednej z nich, ktorá stále nie je dostatočne vysvetlená – schizofréniu. Jeho metóda „semiotickej redukcie“, ako ju vykladá na s. 51-52 a aplikuje v celej práci, je uplatnením takejto „semiotizácie“.

Autor v práci filozoficky nadväzuje na niektoré súčasné prúdy filozofie mysle, explicitne na „neurofenomenológiu“ (S. Gallagher,); je však škoda, že jeho pozornosti unikol „neuropragmatizmus“ ako ďalšia najnovšia koncepcia v tomto prúde, nadväzujúca, pochopiteľne, na Peircea ešte vo väčšej miere (Shook, Solymosi, 2014). V neuropragmatizme by dizertant mohol nájsť ďalšieho „spojenca“ najmä voči redukcionistickému naturalizmu, ktorý metodologicky – a správne – odmieta.

Táto pripomienka nič nemení na tom, že metodologicky má dizertácia jasnú orientáciu a pohybuje sa dôsledne v semiotickom rámci. Tento rámec konfrontuje – a to veľmi erudovane – s neurovednými a psychiatrickými prístupmi k schizofrénii. Hlavným cieľom je „otestovať“ plodnosť semiotického prístupu k duševným poruchám, čo nie je síce celkom autorova inovácia, no predchodcov, na ktorých v tomto smere môže nadväzovať – a aj nadväzuje – je zatiaľ poskromne. Súvisí to určite s „boomom“ neurovied, ktoré sú na špici všetkých súčasných vied (spolu s umelou inteligenciou) a ktoré sa nevyhýbajú ani sociálnym dimenziám (sociálna neuroveda). V každom prípade má dizertácia Š. Pudláka jasný interdisciplinárny rozmer, čo treba jednoznačne oceniť ako jej klad.

Pokiaľ ide o hlavný problém či predmet skúmania v dizertácii – schizofréniu ako duševnú poruchu –, zo semiotického hľadiska ju nemožno uchopiť inak ako poruchu v komunikácii, teda ako

„bytostne sociálny fenomén“ (s. 14). Etiológia každej choroby pracuje s jej symptómami, resp. syndrómami, čo sú v medicíne i psychiatrii dávno etablované pojmy, ktoré sú implicitne semiotické, a preto priam volajú po explicitnej semiotickej analýze. Dizertant sa vydáva touto cestou a v 2. kapitole načrtáva „symptomatologický“ prístup ako jeden z troch podstatných vo svojej „semiotickej redukcii“ (popri komunikatívnom a diskurzívnom prístupe).

Napriek tomu, že celá dizertácia má veľmi jasne formulovaný cieľ i štruktúru a autorovi sa väčšinou darí presne a bez zbytočnej „slovnej vaty“ nastoľovať otázky, ako aj hľadať odpovede na ne, miestami v texte nachádzame pasáže, ktoré si vyžadujú spresnenie, najmä z filozofického hľadiska, napr. pasáže v 2. kapitole o „ontológii duševných porúch“. Na jednej strane dizertant píše v tom zmysle, že schizofrénia má „objektívny základ“ a existuje aj mimo diskurzu o nej, na druhej strane v tom zmysle, že bez diskurzu by neexistovala. Ak by sme napr. spolu s neurovedcami povedali, že schizofrénia je len vec poruchy mozgu či génov, a nie aj vec sociálnej komunikácie, nemali by sme zrejme tento problém. Podobne dizertant preberá od Sebeoka rozlíšenie na subjektívne (vnútorné) a objektívne (vonkajšie) symptómy (s. 21) a o „interpersonálnom pozorovaní“ píše ako o „objektívnom“, čo však nie je žiadna „objektívna interpretácia“, ako si aj sám ďalej uvedomuje (s. 22). Čo je teda „subjektívne“ a čo „objektívne“ v „ontológii“, ale aj diagnostike schizofrénie, keď aj diagnostika je „semiotický proces“ (s. 21) a „konceptia choroby sa sama interpretáciou“ (s. 23). Toto je prvý okruh otázok, ktoré kladiem dizertantovi na spresnenie pri obhajobe.

Druhý okruh otázok na obhajobu sa týka pojmov „normalita“ a „abnormalita“. Je zřejmé, že stanovenie hranice medzi nimi je ľudská a spoločenská záležitosť – sme to my, ľudia, kto vyhlasujeme iných ľudí za „normálnych“ alebo „abnormálnych“, no na akom základe (a s akým účelom) to robíme? Dizertant píše v tom zmysle, že „symptomatologický prístup do istej miery predpokladá hranicu medzi normálnym a abnormálnym, resp. študuje fenomény, ktoré už sú ako abnormálne označené“ (s. 19), ale celá jeho hypotetická teória sa usiluje vysvetliť schizofréniu ako „poruchu“ indexikality, teda vzťahu medzi znakom a objektom. Na s. 33 napr. priamo kladie otázku „čo je pre jednotlivé symptómy schizofrénie špecifické a čo ich robí abnormálnymi?“ Znamená to teda, že cieľom jeho teórie je len iným spôsobom vysvetliť „abnormalitu“ schizofrénie, ktorá už bola takto stanovená predtým, alebo túto abnormalitu iným spôsobom aj dokázať a jej pojem rozvinúť? Inak postavená tá istá otázka: prispieva semiotická teória schizofrénie k samotnému dôkazu abnormality schizofrénie (a teda aj pojmu abnormality), alebo je len iným popisom toho, čo už je predtým stanovené ako abnormalita? Je zřejmé, že dizertant vo svojej práci ešte balansuje medzi týmito dvoma cieľmi – jedným menej a druhým viac ambicióznym – svojej hypotetickej teórie, pričom túto otázku by mu oveľa ostrejšie než filozof (ktorý ju kladie z teoretického hľadiska) mohol položiť psychiater z praktického hľadiska: ak má byť semiotická teória schizofrénie funkčná pre psychiatrickú diagnostiku a terapiu, musí v nich preukázať svoju funkčnosť. Nemôže to byť len „pekná“ abstraktná

teória, v ktorej všetko do všetkého zapadá a všetko v nej vieme pomenovať ako zložitú kombináciu rôznych typov procesu semiózy, ale musí sa to stať súčasťou etiológie poruchy, ktorá nám ju pomôže úspešnejšie liečiť.

To sú však otázky a úlohy, ktoré presahujú rámec predloženej dizertácie. Š. Pudlák sa podujal na preskúmanie možností semiotiky v tejto medicínskej oblasti. Preukázal pritom nielen kvalifikovanú oboznámenosť so špeciálnou problematikou a literatúrou o nej, ale aj erudíciu v Peirceovej teórii znakov, ktorú v práci vyložil, ale aj aplikoval s mimoriadnou snahou o detailnú dôkladnosť. Z hľadiska teoretickej filozofie považujem práve tieto kapitoly dizertácie (4. a 5.) za najprínosnejšie (drobné nepresnosti, ako napr. pri vysvetlení triadického vzťahu na s. 42, alebo aj zjednodušenia vzťahov v tabuľke na s. 50, ponechám stranou).

Ak som správne pochopil hlavné tézy dizertácie, tak jej prínosom má byť tvrdenie, že abnormalita schizofrénie zo semiotického hľadiska spočíva v narušení indexikality, t. j. vzťahu medzi objektom a jeho znakom vo všetkých jej prejavoch (halucinácie, bludy, dezorganizácia myslenia, reči, správania a ďalšie negatívne symptómy). Aj keď je to len hypotetické tvrdenie, ktoré sa nemusí potvrdiť, hoci už len preto, že množina symptómov schizofrénie nemusí byť uzavretá (podobne: aké sú spoločné znaky autizmu?), považujem ho za produktívne nielen preto, že navrhuje „spoločného menovateľa“ všetkých známych prejavov schizofrénie, ale najmä preto, že otvára cestu k pochopeniu toho, v čom spočíva jej „abnormalita“ – v sociálnej patologickosti ako narušení schopnosti žiť a komunikovať s ľuďmi podľa historicky zaužívaných vzorcov a pravidiel. Pri tejto príležitosti však ešte tretia otázka do diskusie na obhajobu: prečo hovoríme o „narušenej“ indexikalite v zmysle „patológie“? Nestačilo by nám hovoriť o „inej“, „zmenenej“, „neštandardnej“, „odchýlenej od normy“ indexikalite? Prečo považujeme indexikalitu, ako ju opísal Peirce, zároveň za „normatívnu“?

Záver: Doktorská dizertácia Mgr. a Mgr. Štěpána Pudláka veľmi dobre a kvalitne napĺňa kritériá kladené na tento druh akademických prác, a preto ju odporúčam na obhajobu, na základe ktorej navrhujem udeliť jej autorovi titul „PhD“ v príslušnom odbore.

Bratislava, 4. 9. 2016.

Prof. PhDr. Emil Višňovský, PhD.,

Filozofická fakulta Univerzity Komenského a Slovenská akadémia vied, Bratislava, SR